

Yayın Kritiği

Dünyada Osmanlı Tarihyazımı -I-

Edtr. Ahmet Özcan, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2020, 485 sayfa.

Erkam ÇİFTÇİ*

orcid.org/0000-0002-1845-1702

Dünya’da geçmişten günümüze yürütülen Osmanlı Tarihi çalışmalarını tarihyazımı çerçevesinde inceleyen, Ahmet Özcan, Özhan Kapıcı ve Yalçın Murgul’ün editörlüğünü yaptığı *Dünya’da Osmanlı Tarihyazımı I* adlı eser tarihyazımı alanında şu ana kadar verilmiş eserler arasında Dünya’daki Osmanlı tarihçiliğinin bir değerlendirmesini ortaya koyma iddiasıyla farklı bir yerde durmaktadır. On iki ayrı bölge üzerine yapılan çalışmalardan oluşan ve Avrupa ülkelerindeki Osmanlı tarihçiliğine yoğunlaşılacak eserde Osmanlı tarihyazımının incelenen her bir ülkedeki oluşum, yükseliş ve kurumsallaşmasına dayanan dönemlendirme esaslı bir anlatım mevcut olup geleneksel tarihyazımı ile modern tarihyazımının farklarını görme fırsatı sunulmaktadır.

Dünya’da Osmanlı Tarihyazımı I’in “Çarlık Rusyası’nda Osmanlı Tarihçiliği: Bir Şarkiyat Disiplinin Doğuşu ve Gelişimi Hakkında Historiyografik Bir Perspektif” başlıklı bölümünde Özhan Kapıcı 16. yüzyıldan itibaren Moskova Büyük Knezleri’nin vakayinamelere neden ihtiyaç duyduğu ve vakayinamelerin yazılma sürecinden bahsetmesinin yanı sıra Modern Rus Tarih yazıcılığının ortaya çıkışı ve Rusya’da şarkiyatçı tarih yazıcılığının gelişimini ortaya koyuyor. Şarkiyatçı tarihyazımı ve Türkoloji kavramlarını konu alan bir bilgiselinin mevcut olması okuyucuyu bağlamdan koparmaması açısından ayrıca önem taşıyor. Kapıcı, Osmanlı tarihyazımının Rusya’daki gelişimini bölüm bölüm ayırarak anlatmış ve dönemlendirmiştir. Dolayısıyla okurun zihninde konuya ilişkin net bir çerçeve oluşmaktadır. Kapıcı, Osmanlı tarihine dair hususi çalışmaların, Dimitri Kantemir, Andrey Lızlov ve Fedor Emin tarafından 17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılın başlarında başlatıldığını ifade ediyor. Rusya’da Osmanlı tarihyazımının başlangıcı

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, S.B.E., İnsan ve Toplum Bilimleri Anabilim Dalı. e posta: erkamciftci34@gmail.com

için çizilen tarihi çerçeve ve öne çıkan isimlerin detaylı bir şekilde tanıtılması ve çalışmalarından bahsedilmesi Rusya’da Osmanlı tarihyazımının gelişiminin daha detaylı incelenmesi için giriş niteliğinde bir bakış açısı sunmaktadır. 19. yüzyılın başından Kırım Savaşı’nın olduğu dönemi ayrı bir bölümde değerlendiren Özhan Kapıcı, Osmanlı Tarihçiliğinin bahsi geçen dönemde nasıl geliştiği, Osmanlı-Rus ittifakının ve savaşlarının tarihyazımını nasıl etkilediği gibi konulara değiniyor (s.56). Bu dönemde öne çıkan isim ve eserler ile ilgili bilgilerin aktarıldığı bu kısım, Kırım Savaşı sonrası Rus tarihçilerinin ilgisini çeken Osmanlı tarihi ve Rusya’da inşa edilen Osmanlı tarihçiliğinin temelini görmek ve dönemleri karşılaştırmak açısından önemlidir. Osmanlı tarihyazımının Rusya’da gelişimini ve profesyonelleşme sürecini anlatırken yer yer muhtelif tarihçilerin görüş ve iddialarının kıyasa tabii tutulması anlatılan dönemin fikri çeşitliliğini görebilmek açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Çarlık Rusya’sı döneminde gelişen Osmanlı tarihçiliğini konu alan makaleden sonra Tibet Abak tarafından kaleme alınan “*Sovyet Dönemi Osmanlı Tarihçiliği*” adlı bölümde, yazar Osmanlı-Rus ilişkilerinin Osmanlı tarihyazımına etkisini anlatarak yazısına giriş yapıyor Abak’ın yazısından anlaşılacağı üzere, Sovyet döneminde Osmanlı tarihçiliğine karşı artan ilginin kaynağını görebilmek ve gelişmeleri analiz edebilmek için iki ülke arası ilişkilerin incelenmesi mühim görünmektedir. Öte yandan, Sovyet dönemi tarihyazımının Marksist-Leninist ideoloji çerçevesinde üretilmesi sorunu bu dönem verilen Osmanlı tarihi eserlerinin ne derece objektif olduğu sorusunu da akıllara getirmektedir. Sovyet döneminde Çarlık dönemi tarihyazımı mirasının Marksist ideoloji ile harmanlanıp sistematik bir Osmanlı tarihçiliğinin oluşturulma çabasında bulunduğu üzerinde duran Abak, Sovyet döneminde tarihçilerin Çarlık dönemi kaynaklarını yoğun biçimde kullandıklarını vurguluyor. Zira bu vurgu Rus tarihçiliğinde ideolojik ve politik değişimlerin, temel kaynakların kullanılmasında büyük bir değişime sebep olmadığını, hatta bir süreklilik olduğunu görmek açısından önemlidir. Sovyet şarkiyatçılığında, “Jön Türkler” ve “Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküşü” gibi konuların öne çıktığını belirten Abak, ilginç bir noktaya dikkat çekerek Sovyet dönemi Osmanlı tarihyazımında II. Abdülhamit’e dair görüşlerin batı kaynaklı eserlerden ilhamla olumsuz yönde olduğunu ortaya koyuyor (s.126). Nihayetinde Tibet Abak, Sovyet döneminden günümüze kadar Osmanlı üzerine çalışan Rus tarihçilerin Osmanlı arşivlerine dair ilgilerinin yetersiz olduğu saptamasında bulunarak Türk ve Rus tarihçiler arasında müşterek çalışmaların eksikliğinin altını çiziyor.

Güner Doğan tarafından yazılan, “*Korku ve Merak Arasında: İtalyanların Dünyasında Osmanlı Devleti*” başlıklı makalesi ile devam ediyor kitap. 15. yüzyılın ikinci yarısı ve 17. yüzyıl arası dönemi konu alan bu bölümde Güner Doğan, İtalyan topraklarında “korku” ve “merak” nedeniyle Osmanlı’ya karşı gelişen ilginin tarihsel neticelerinden bahsetmektedir. Doğan yazısında Osmanlı fetihlerinin İtalyanlar üzerinde yarattığı psikolojik etkinin İtalyan tarihyazımında Osmanlı’ya karşı ilginin gelişmesinin arkasındaki temel neden olduğu üzerinde duruyor. Makalenin en önemli yönlerinden birisi, İstanbul’da görev yapan Venedik elçilerinin görevlerinin bitiminde sundukları raporların tarihsel değerlerinin

tartışılmasıdır. Doğan, 1512 yılından 1571 yılına kadar görev yapan elçileri ve bu elçilerin yazdıkları raporların içeriğini tablolar halinde sistematik bir şekilde veriyor. Raporların kısa değerlendirmesini de yapan yazar, 1571'deki İnebahtı Savaşı öncesi İtalyanların gözünden Osmanlı imgesine ulaşabilmemize olanak sağlıyor ve bunun tarihyazımsal imgenin oluşumuna katkısını ortaya koyuyor. Devamında 1553-1603 yılları arasında kroniklerin yayın yoğunluğunu gösteren bir grafik paylaşan yazar bu grafik ile Türk- İtalyan ilişkilerinin hangi yıllarda yoğunlaştığı, İnebahtı Savaşı sonrasındaki yoğunluğun nedeni ve savaşların İtalya'daki Osmanlı tarihyazımına etkisini gözler önüne seriyor (s.153). Güner Doğan yazısında İtalyan tarihçilerin Osmanlı çalışmalarında kullandıkları kaynak ve kaynak türlerinden bahsetmeyi de es geçmiyor. Özellikle Osmanlı Tarihi'ne dair eserler veren Luigi Ferdinando Marsigli'nin hikayesi sürükleyici bir dil ile aktarılmıştır. Marsigli'nin eserleri ve bu eserlerin hangi şartlarda verildiği detaylı bir şekilde anlatılıyor. Ayrıca yazar Viyana bozgunu sonrası Osmanlı askeri gücünün Avrupa üzerinde mevcut etkisinin azalması neticesinde Osmanlı çalışan İtalyan tarihçilerin askeri konulardan ziyade, sosyal ve ekonomik konulara yöneldiğini gözlemliyor ve bu konuda yapılan kimi önemli çalışmalara dikkat çekiyor.

Filiz Yaşar tarafından kaleme alınan "*Yunanistan'da Osmanlı Tarihçiliği*" başlıklı bölüm "Yunanistan'daki Osmanlı tarihi çalışmaları nasıl bir gelişim takip etmiş?" (s.177) sorusu etrafında şekillenmektedir. Yaşar, Yunan tarihçiliğinin başlangıcı ile ilgili özet bilgilere yer verdikten sonra Arnaldo Momigliano'nun Yunan tarihyazımı hakkında yaptığı değerlendirme temelinde Ortodoksluk, Aydınlanma, Rönesans ve Ulusalcılık olgularının Yunan tarihyazımının değişim ve gelişimini etkileyen düşünsel etkenler olduklarını belirtiyor. Ayrıca, "fiziki ve beşerî bilimlerin" ülkedeki tarihçiliğin ve Osmanlı tarihyazımı perspektifinin biçimlenmesinde bir diğer etken olduğunun altını çiziyor. Bunun yanında, Yunanistan'da yürütülen Osmanlı çalışmalarını farklı dönemlerde ele alan yazarları ve bu dönemlerde verilen eserleri de günümüz literatürü ile ilintili bir şekilde kategorize ediyor. Makalenin çok özenli bir şekilde kurgulandığı ve kronolojik biçimde düzenlenmiş olduğu görülüyor. Bu sayede Yunan tarihçiliğindeki gelişim ve Yunanistan'da yürütülen Osmanlı çalışmalarındaki değişim neden-sonuç çerçevesinde görülebiliyor. Filiz Yaşar, bir süredir Osmanlı tarihini göz ardı eden Yunan tarihçiliğinin, yeni nesil tarihçilerin etkisiyle bir değişim yaşadığının altını çiziyor.

Tuğba İsmailoğlu Kacır'ın "*Kronolojik Perspektiften Yeniçağ Avusturyası'nda Üretilen Osmanlı Tarihi Çalışmalarının Değerlendirilmesi*" başlıklı yazısı Şarkiyatçı tarihyazımı ile Avusturya tarihyazımı arasına bir çizgi çekmenin gerekliliğini tartışıyor. Güner Doğan'ın makalesindeki "korku" imgesi, bu makalede de karşımıza çıkıyor. Macar topraklarına gerçekleşen Türk akınlarının neticesinde oluşan kroniklerden bahseden yazar, bu eserlerin dönemin Osmanlı algısını görebilmek açısından faydalı olabileceğini ifade ediyor. İtalyan tarihyazımı için elçi raporları öne çıkıyordu fakat Avusturya'da Türkler için oluşan kaynak havuzunun yine elçiler aracılığıyla sağlandığı, yalnız bu sefer daha çok seyahatname türünde eserler olduğu ifade edilebilir. Bu noktada elçilik müessesesinin tarihyazımı

açısından taşıdığı önem açıkça görülüyor. Türklere dair oluşan kaynakların muhtevassından bahseden yazar bir diğer aşamada 1550'li yıllardan 1602 yılına kadar Osmanlı ile ilgili basımı yapılan eserleri anlatıyor. Johannes Löwenklau isminin öne çıktığı bu kısımda Osmanlı hakkında yapılan araştırmaların hangi yöne evirildiğinden de bahsediliyor. Araştırma konularındaki değişimden bahsedilmesi dönemsel karşılaştırma yapılabilmesi bakımından önem taşımakta. Kacı, Avusturya'da gerçekleştirilen dil çalışmalarının tarihyazımına etkisinden bahsederken çoğu tarihçi tarafından es geçilen konulara değiniyor. Yazar, 17. yüzyılda dil okulları aracılığıyla tarihyazımının gelişmesi ve bu doğrultuda verilen eserleri anlatıyor (s.263). Kacı, Avusturya'da Türk algısının değişmesinin tarihyazımına etkisinden ve bu değişimden etkilenerek üretilen çalışmalardan bahsettiği son aşamada, II. Viyana sonrası Osmanlı tehdidinin kalkması ile değişen Avusturya tarihyazımından bahsetmekte. Kacı'nın yazısıyla Doğan'ın yazısını birlikte düşündüğümüzde şöyle değerlendirme mümkün: II. Viyana Kuşatması sonrası tarihyazımında gerçekleşen değişimin nedenleri ile, İtalyan tarihyazımında, İnebahtı Savaşı sonrası gerçekleşen değişimin -farklı dönemlerde de olsa temelde Türk korkusunun ortadan kalkması ile ilintili olduğu söylenebilir.

Remzi Avcı tarafından yazılan "*Diplomasi Oryantalizm ve Alman Tarihyazımında Osmanlı Devleti*" başlıklı bölüm, Alman tarihyazımında Osmanlı'yı incelemeyi önce Almanya'nın neresi olduğuna dair bir tartışma ile başlıyor. Yazar, konuyu dört aşamada ve kronolojik bir biçimde inceliyor. Öncelikle Osmanlı tarihyazımının oluşumunun siyasi düzleminden bahsediyor. 15. ve 18. yüzyıllar arasını kapsayan dönemin eserleri kronikler ve çeviri çalışmalarını kapsıyor. Üçüncü aşamada Alman oryantalizminin gelişimi ve tarihyazımına etkisi vurgulanıyor. Son olarak 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarını kapsayan dönem içerisinde diplomasi, oryantalizm ve Osmanlı tarihyazımını detaylı bir şekilde inceliyor. Avcı'nın son aşamada tarihyazımı ile diplomasi arasındaki ilişkiyi detaylandırması oldukça önemlidir (s.293). Özellikle Avrupa'da gelişen Osmanlı tarihyazımına katkıda bulunan elçilik müessesesi ve diplomatların önemi burada bir kez daha görülüyor. Ayrıca oryantalizmin kurumsallaşması vesilesiyle oryantalistlerin yurtdışı görevler alması ve tarihyazımındaki rollerinden bahsedilmesi Alman tarihyazımında Osmanlı algısının gelişimini görebilmek açısından dikkate değerdir.

Macaristan'da Osmanlı tarihyazımının, Osmanlı'nın hakimiyet kurduğu dönemlerde başlamasını ve gelişimini konu alan "*Macaristan'da Çağdaş Osmanlı Tarihçiliğinin Gelişimi*" başlıklı bölüm Emre Saral tarafından kaleme alınmış. Yazıda Türklerin ve Macarların ortak özelliklerinden ve ilişkilerinden söz edilerek, özellikle 20. yüzyıl başlarında devletin desteğiyle "Macar tarihine dair Osmanlı arşiv hazinesinin daha düzenli ve profesyonel bir şekilde" (s. 315) çalışılmaya başlanmasının Macaristan'daki Osmanlı tarihçiliğinin gelişimine olan katkısından söz ediliyor. Türk-Macar ortak çalışmalarını da konu alan bu yazı arşiv çalışmalarının gerekliliğinin yanı sıra Macar toplumunda tarihi konuları içeren dizilerin Osmanlı tarihine ilişkin bir ilgiyi tetiklediğinin altını da çizmektedir.

Nagehan Üstündağ Özdemir'in kaleme aldığı "*Bulgar Tarihyazımında Osmanlı Tarihi*" başlıklı bölüm Bulgar tarihyazımında üç farklı dönemden bahsedilebileceğini vurguluyor. Makalede Bulgar ulus devletinin kurulmasından İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar birinci dönem, İkinci Dünya Savaşı sonrası iktidar olan Komünist Parti döneminin başlangıcı ile 1989 arası ikinci dönem ve Komünist Parti'nin siyasal olarak pasifize olmasından günümüze kadar üçüncü dönem olarak sıralanıyor. Bulgaristan'da Komünist Parti dönemine kadar milli bilincin oluşmasında bir araç olarak kullanılan milliyetçi perspektifin o dönemde Bulgar tarihçiliğine yön verdiği gözlemlenebilir. Benzer etkiyi Yunanistan tarihyazımında da gözlemlemiştik. İkinci dönem olan Komünist rejimin hâkim olduğu dönemde ise Marksist-Leninist ideoloji, Bulgar tarihyazımında etkilidir. Temel olarak Komünist dönemde tarihyazımının etki altında kaldığı görüşler ve bu görüşlerin Osmanlı tarihyazımında neden olduğu değişiklikler öne çıkarılmıştır. Komünist dönemin sonu itibarıyla tarihçiler, sansüre maruz kalmış tarihi gerçekleri ortaya çıkarma çabasına girişmişlerdir ve bu girişimin bir sonucu olan popüler tarihçiliğin öne çıktığını görmek önemlidir (s. 352). Bulgaristan'da tarihyazımının yavaş ilerleyişine bir neden olarak, komünist dönem ve komünist dönem sonrasında, tarihçilerin kullandığı metodoloji ve ilgilendiği konuların çok farklı olmadığı gösterilebilir. Bahsi geçen konuların detaylı incelenmiş olması Bulgar tarihyazımında Osmanlı'yı görmek ve ideolojik unsurların tarihyazımına etkisini incelemek açısından değerlidir.

Güneş Işıksel tarafından kaleme alınan "*Kırım Savaşı'ndan Önce Fransa'daki Osmanlı Çalışmaları Üzerine Bibliyografik Çerçeve Denemesi*" adlı makalede başlığıyla uyumlu bir şekilde Yeni ve Yakınçağ dönemi Fransa'sında Osmanlı tarihi çalışmaları neticesinde ortaya çıkan kaynaklar üzerinde durulmuştur. Kırım Savaşı'nın başlangıcından önceki dönemi inceleyen yazar 15. yüzyılda Fransa'da Osmanlı'ya karşı yoğun bir ilgi olmadığını neden-sonuç bağlamında ifade ediyor (s.367). Yazar, Fransa'da Osmanlı üzerine verilen çalışmaları ve Osmanlı'ya bakışı değerlendirdikten sonra Fransa'da 16. ve 18. yüzyılı kapsayan dönemi Osmanlı tarihine dair kaynaklar, imgeler, eserler ve önemli kişiler üzerinden değerlendiriyor.

Hollanda'da Osmanlı Çalışmalarının Tarihi başlıklı makale Cumhur Bekar tarafından kaleme alınmıştır. Yazar, Hollanda'da yürütülen şarkiyatçılık çalışmaları ve Leiden Üniversitesi'nin Osmanlı tarihi çalışmalarına katkısının altını çizmiştir. Hollanda'da Osmanlı tarihi çalışmalarında öne çıkan isimlerden bahseden Bekar, Erik Jan Zürcher vesilesiyle günümüze kadar gelişen Osmanlı tarihyazımını değerlendiriyor (s.403). Bekar'ın makalesinde, değerlendirdiğimiz kitapta bulunan diğer makalelere kıyasla daha eleştirel bir bakış açısı görülüyor. Öne çıkan bir diğer husus, Leiden Üniversitesinde Osmanlı tarihi üzerine yapılan doktora çalışmalarıdır. Bahsi geçen çalışmalardan ve danışmanlardan bahsedilmesi, Hollanda'da yürütülen çalışmaların literatüre katkısını görmek açısından değerlidir.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Arap coğrafyasında görülen değişimin tarihyazımına etkisi ile giriş yapılan “*Arap Tarihyazımı*” adlı makale Ali Çapar’ın kaleme aldığı önemli bir çalışmadır. Yazar, Arap tarihyazımının başlangıcına dair tartışmalardan ve tarihyazımının modern döneme kadar ilerleyişinden bahsediyor. Yazarın üzerinde durduğu modern Arap tarihyazımının günümüze kadar geldiği süreci detaylandıran Çapar, Arap tarihyazımının gelişim sürecinde karşılaşılan engelleri inceliyor. Engellerin incelenmesi sırasında göze çarpan meselelerden biri iktidarların tarihyazımını kendi meşruiyetleri için yönlendirmesidir. Ağır sansür ve yönlendirme ile karşı karşıya kalan Arap tarihyazımında, bağımsızlıklarını geç kazanan Arap ülkelerinde milliyetçiliğin ve ulusal bilincin sağlanması maksadı görülüyor. Arap tarihyazımının diğer ülkelere kıyasla yavaş ilerlemesinde dönemin iktidar ideolojilerinin hâkim olması ve muhtemelen Arap ülkelerinin bağımsızlıklarını geç kazanması da etkilidir. 1980’li yıllarda milliyetçiliğin zayıflamasının yanı sıra araştırma enstitüleri ve yayıncılık gibi önemli faktörlerin tarihyazımı ile kavuşması, tarihçilik açısından önemli değişimlerin görülmesinde etkili olmuştur (s.464). Makaleden hareketle, Osmanlı üzerine Arap tarihyazımının, iktidar ideolojileri ve milliyetçilik etrafında geliştiği dönemde Osmanlı’ya muhalif bir tarihçiliğin şekillendiği anlaşılıyor. Fakat sonraki dönemde muhtelif kaynaklardan ilham alınarak ve modern metotlar kullanılarak Osmanlı’ya karşı geleneksel döneme kıyasla daha objektif bir bakış açısının oluştuğu görülebilir.

Son çalışma olarak Mahmut Halef Cevrioğlu’nun “*İsveç’te Osmanlı Tarihçileri*” adlı makalesi yer almaktadır. Cevrioğlu çalışmasına İskandinav ülkeleri ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin tarihçesinden kısaca bahsederek giriş yapıyor. Makalenin temelinde “İki ülke arasında hem coğrafi hem de siyasi mesafelerin uzak olması İsveç’te Osmanlı tarihyazımına nasıl etkilemiştir?” sorusu öne çıkıyor. Yazar, IV. Murad dönemine kadar iki ülke arasında herhangi bir temas olmadığından bahsediyor (s.177). 17. yüzyıl ve sonrasında İsveç’te Osmanlı’ya karşı bir ilgi yoğunluğu olduğunu ifade eden yazar bu ilginin tarihyazımı açısından yetersiz olduğundan da yakınıyor. İsveç’te müstakil bir Osmanlı çalışmasından ziyade çeviri eserler ile yetinildiğinden bahseden yazar, İstanbul’da ikamet eden İsveç elçileri aracılığıyla meydana gelen çalışmaları da konu ediniyor. Öte yandan, makalede Avrupa ülkeleri ile İskandinav ülkeleri arasında önemli bir karşılaştırma yapılıyor. Makalenin bu aşamasında Cevrioğlu Osmanlı tarihyazımının Avrupa’nın muhtelif ülkelerinde gelişmesine rağmen İsveç’te gelişme gösterememesinin nedenlerini karşılaştırma yöntemi ile açıklıyor. Yazar son olarak Türkiye’de İsveç arşivlerine olan ilgiden de kısaca söz ediyor.

Sonuç

Dünya’da Osmanlı Tarihyazımı I, özellikle Avrupa ülkelerinde Osmanlı tarihi ile ilgili çalışmaları ve Osmanlı tarihyazımının gelişimini etraflıca yapılan çalışmalar aracılığıyla ve yüksek akademik standartlarda değerlendiren kolektif

bir eser. Alanında yetkin uzmanlarca kaleme alınmış makalelerden oluşan bu kitap, Osmanlı tarihyazımının Türkiye dışındaki gelişim seyrine ışık tutarak tarihyazımı alanına ciddi bir katkı sağlıyor. Başlığı ile uyumlu bir şekilde hazırlanmış ve kaynakça açısından dopdolu olan bu eser, imgebilim ile ilgilenen okuyucuya da katkı sağlayacak nitelikte. Bütün yazıların akıcı bir dile sahip olması içerik açısından olduğu kadar biçim açısından da iyi hazırlanmış bir editoryal çalışma olduğunu gösteriyor.